The image shows a hand on the left holding a white puzzle piece. The background is a blurred field of many other white puzzle pieces. The text is overlaid on this background. In the top right corner of the overall image, there is a vertical pink bar.

ТЕМА 3.

***Моделювання взаємозв'язків і
факторний аналіз***

1. Методика факторного аналізу

Всі явища та процеси господарської діяльності підприємств знаходяться у взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємообумовленості. Деякі з них безпосередньо пов'язані між собою, а інші – опосередковано.

Кожний результативний показник залежить від численних і різноманітних факторів.

Елімінувати – означає усунути, виключити вплив всіх факторів на величину результативного показника, крім одного.

При цьому виходять з умовного припущення про те, що всі фактори змінюються незалежно один від одного: спочатку змінюється один, а всі інші залишаються без зміни, потім змінюється другий, третій і т.д., за умови незмінності інших.

Це дає можливість визначити вплив кожного фактору на величину показника, що досліджується, окремо від інших

Факторний аналіз - методика комплексного та системного вивчення і вимірювання впливу факторів на величину результативних показників

В економічних дослідженнях під *факторами* розуміють рушійні сили розвитку процесів і явищ, які відбуваються у підприємстві.

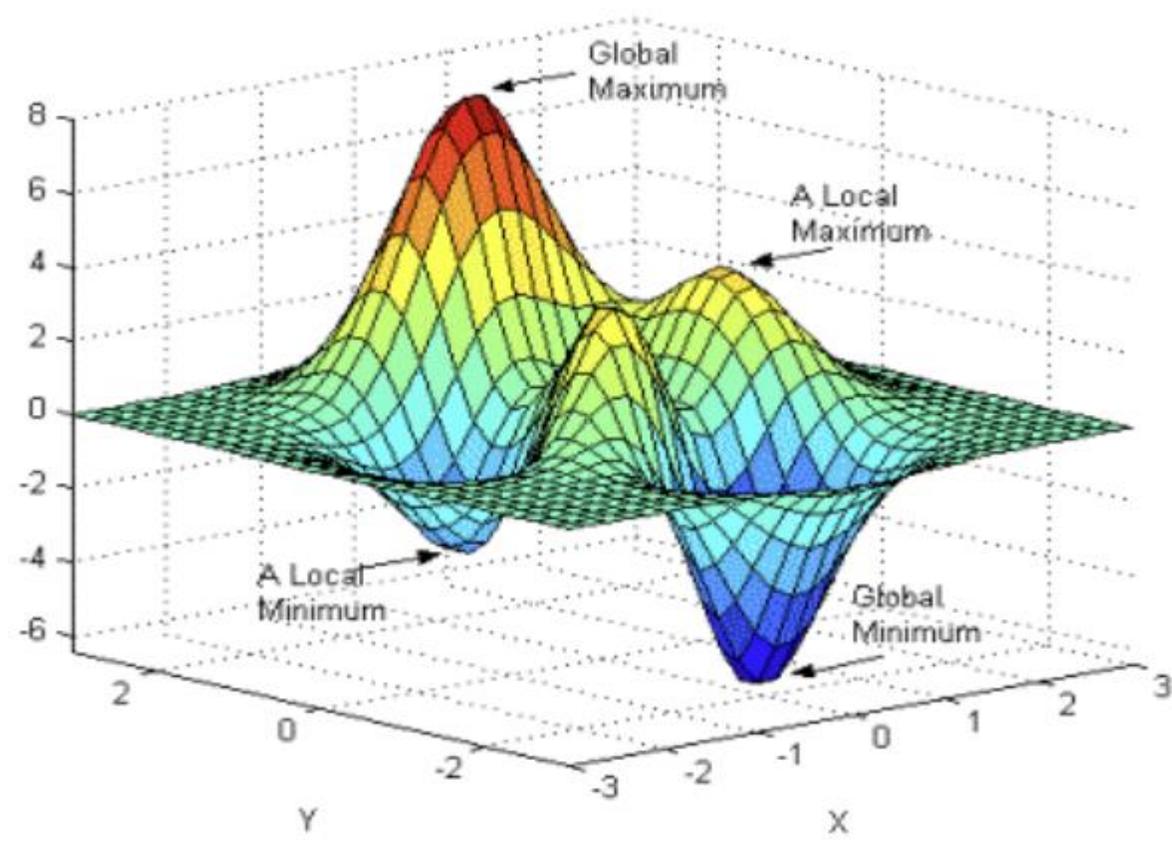
Детермінований факторний аналіз — це методика дослідження впливу факторів, зв'язок яких з результативним показником має функціональний характер, тобто результативний показник може бути поданий у вигляді добутку або алгебраїчної суми показників, що є факторами детермінованої моделі

$$y = \frac{a * k * z * p}{k * z * p * b}$$

Стохастичний аналіз – методика дослідження факторів, зв'язок яких з результативним показником є неповним, ймовірним і кореляційним.

При кореляційній залежності зміна аргументу може дати декілька значень приросту функції залежно від поєднання інших факторів, що визначають цей показник.

Наприклад, немає можливості функціонально показати зв'язок між рентабельністю роботи підприємства та середнім рівнем освіти керівництва або між курсом національної валюти на валютному ринку і рівнем інфляції у країні.

Класифікація факторів

За порядком дії

першого, другого ... n -го порядків

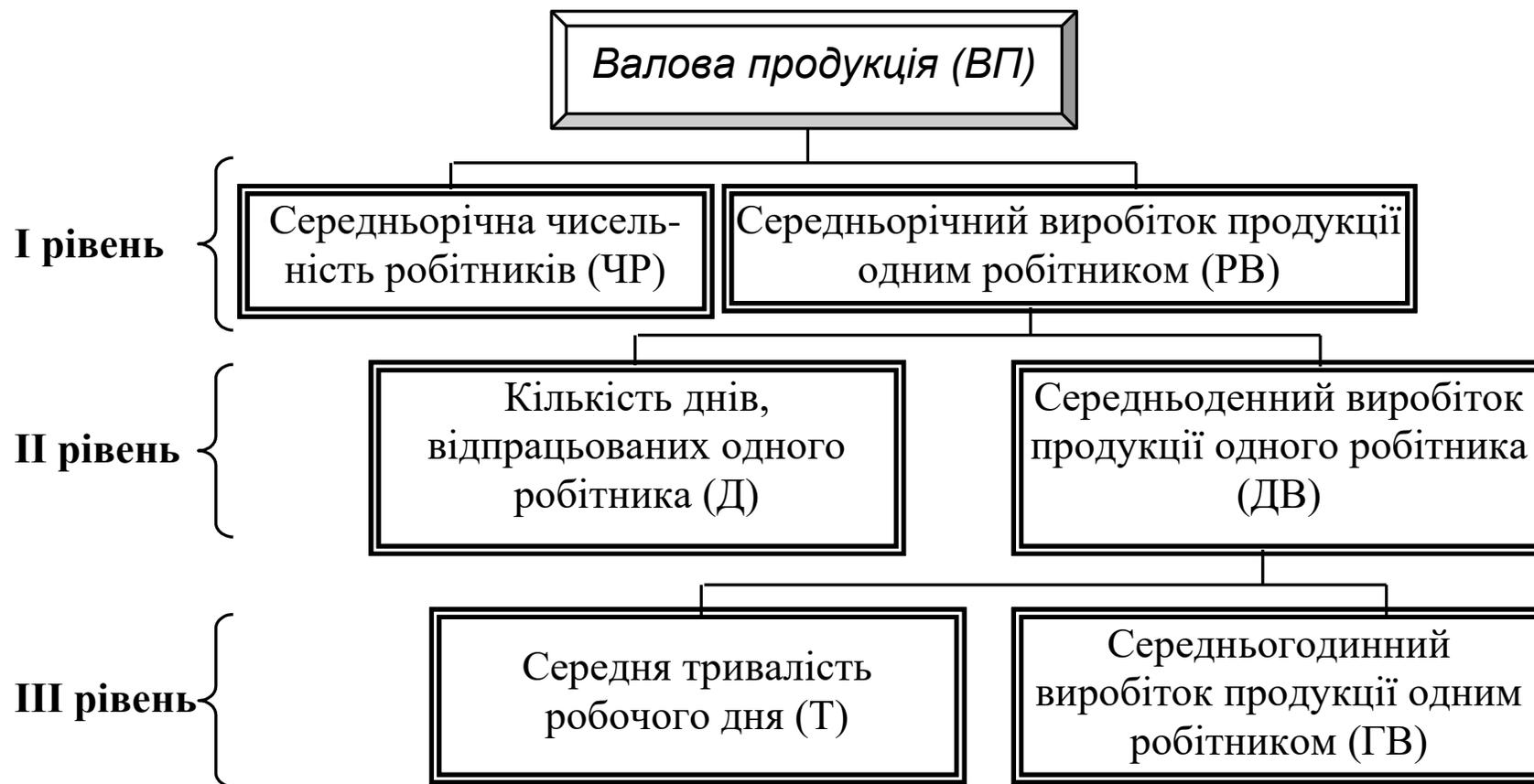
За властивостями об'єктів, що вивчаються

кількісні

структурні

якісні

До **факторів першого рівня** відносять ті, що безпосередньо впливають на результативний показник. Фактори, що спричиняють непрямий вплив на результативний показник за допомогою факторів першого рівня – **фактори другого рівня** тощо.

Кількісними вважаються фактори, що виражають кількісну визначеність явищ (кількість обладнання, сировини).

Наприклад, обсяг валових доходів, продажу продукції, сума власного і залученого капіталу, кількість працівників, робочих днів в аналізованому періоді тощо.

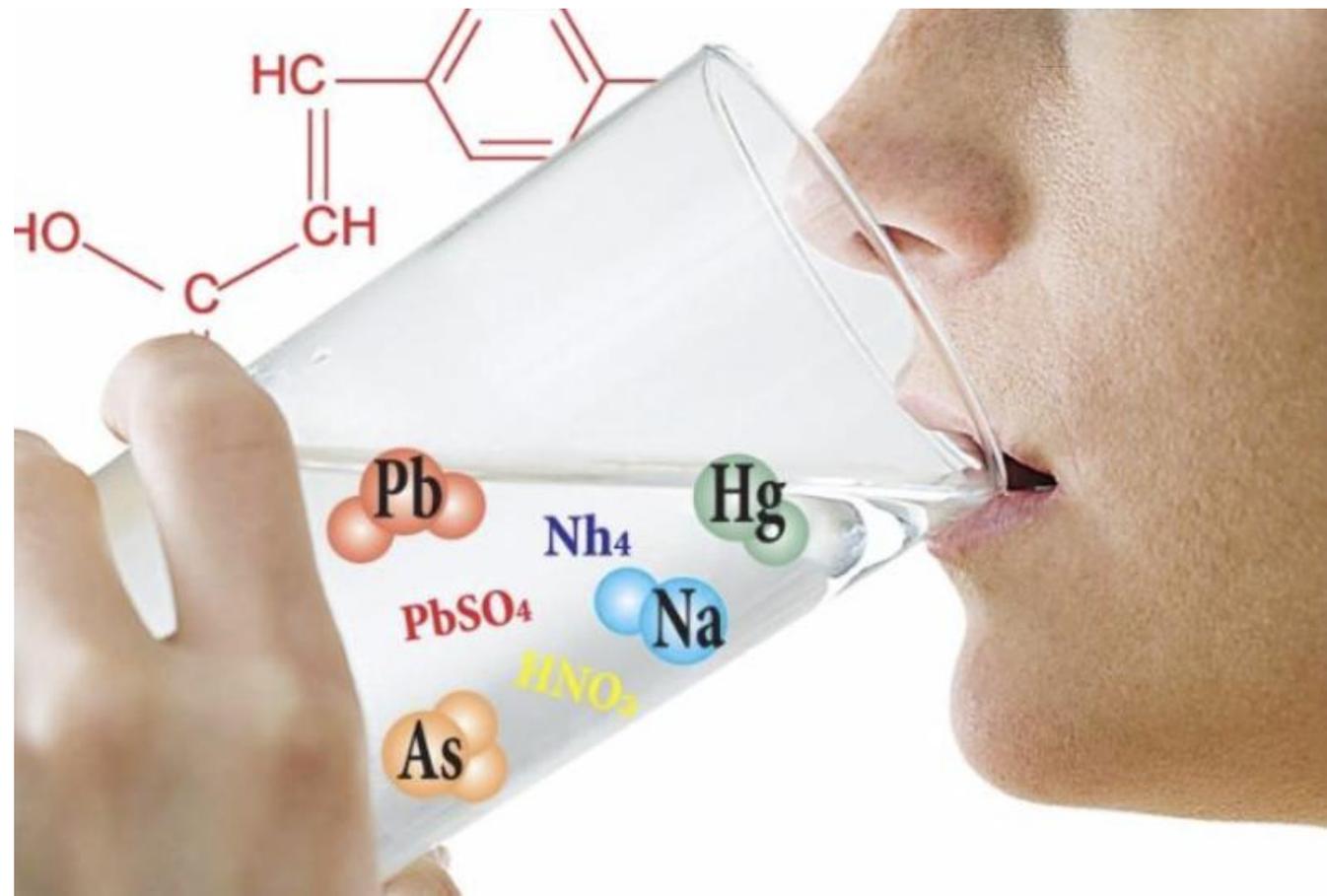
До **структурних** факторів відносяться показники, що характеризують структуру явища.

Це питома вага власного капіталу у капіталі підприємства, частка активної частини основних засобів у загальній вартості основних засобів, частка робітників підприємства, питома вага матеріальних витрат у загальній сумі витрат на виробництво тощо.

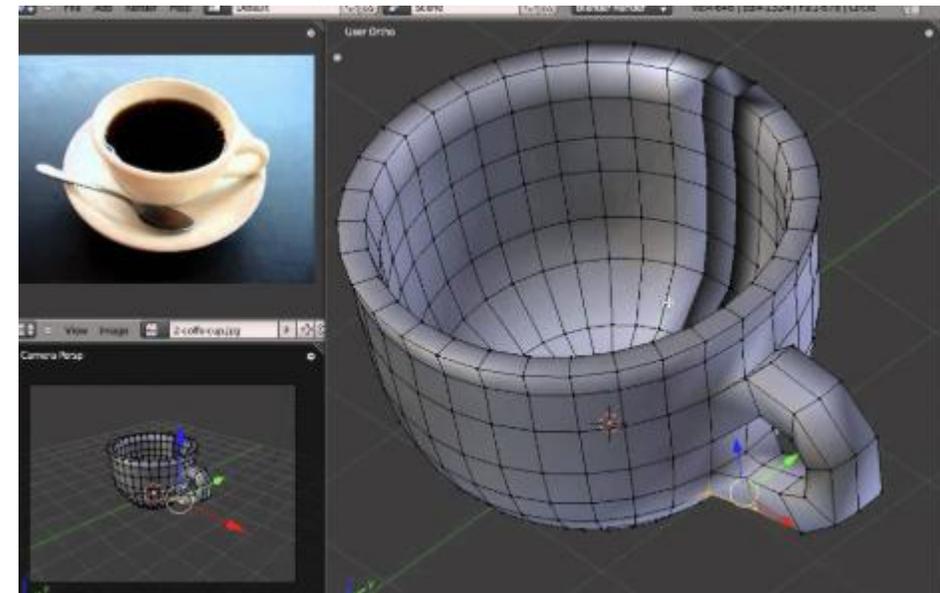
Якісні фактори визначають внутрішні якості, ознаки й особливості досліджуваних об'єктів.

Наприклад, рівень продуктивності праці робітників, ціна і рентабельність готової продукції, доходність цінних паперів тощо.

2. Способи виміру впливу факторів у детермінованих моделях

Моделювання – це один з методів наукового пізнання, за допомогою якого створюється модель об'єкта дослідження; тобто взаємозв'язок показника, що досліджується, з факторами передається у формі конкретного математичного рівняння

**Функціональний зв'язок можна відобразити шляхом
використання таких математичних моделей:**

Адитивної $Y = \sum_{i=1}^n x_i = x_1 + x_2 + \dots + x_n$

Мультиплікативної $Y = \prod_{i=1}^n x_i = x_1 \times x_2 \times \dots \times x_n$

Кратної $Y = \frac{x_1}{x_2}$

Комбінованої $Y = \frac{a+b}{c}$ $Y = \frac{a}{b+c}$ $Y = \frac{a \times b}{c}$ $Y = (a+b) \times c$

4. Способи виміру впливу факторів у детермінованому аналізі

Етапи проведення факторного аналізу

1. Вибір факторів, які впливають на досліджувані результативні показники; їх класифікація і систематизація.

2. Визначення форми залежності між факторами та результативним показником на підставі набутого досвіду, за допомогою спеціальних способів і прийомів.

3. Моделювання взаємозв'язків між результативними та факторними показниками. Побудова економічно обґрунтованої (з позицій факторного аналізу) факторної моделі.

4. Розрахунок впливу факторів та оцінка ролі кожного з них у зміні величини результативного показника.

5. Формування висновків за результатами проведених досліджень, підготовка відповідних управлінських рішень

Спосіб ланцюгових підстановок

використовується для
розрахунку впливу факторів
в усіх типах детермінованих
факторних моделей:

адитивних,
мультиплікативних, кратних і
комбінованих (змішаних)

Правила застосування способу ланцюгових підстановок:

1) в першу чергу підлягають заміні кількісні фактори, далі – структурні, в останню чергу – якісні;

2) якщо модель представлена декількома кількісними, структурними або якісними показниками, послідовність підстановок визначається шляхом логічного аналізу.

Тобто, черговість замін факторів залежить від оцінки того, які з них є основними, а які похідними, які первинні, а які – вторинні;

3) за умови, що вплив певного фактору не визначено беруть його базисну величину, тобто ту, з якою порівнюють, а якщо визначено, то беруть фактичну величину – ту, яку порівнюють;

4) кількість розрахункових умовних показників на один менше, ніж факторів у моделі

$$Y = a * b * c$$

де Y – результативний показник:

Y_0 – базисний рівень результативного показника;

Y_1 – звітний рівень результативного показника;

a, b – кількісні показники: a – первинний щодо показника b ;

c – якісний показник.

Перший етап. Для застосування способу ланцюгових підстановок необхідно формулу розрахунку результативного показника навести у тій послідовності, яка відповідає черговості заміни, і визначити базисний рівень результативного показника:

$$Y_0 = a_0 \times b_0 \times c_0$$

Другий етап. Для розрахунку умовних результативних показників проводиться послідовна заміна базисних величин на звітні.

$$Y_{ум1} = a_1 \times b_0 \times c_0;$$

$$Y_{ум2} = a_1 \times b_1 \times c_0;$$

$$Y_1 = a_1 \times b_1 \times c_1$$

Третій етап. Для розрахунку впливу кожного фактора слід виконати наступні дії:

1) вплив фактора a на зміну результативного показника Y :

$$\Delta Y_a = Y_{ум1} - Y_0;$$

2) вплив фактора b на зміну результативного показника Y :

$$\Delta Y_b = Y_{ум2} - Y_{ум1};$$

3) вплив фактора c на зміну результативного показника Y :

$$\Delta Y_c = Y_1 - Y_{ум2}$$

Четвертий етап. Для перевірки правильності розрахунків потрібно визначити бала

$$Y_1 - Y_0 = \Delta Y_a + \Delta Y_b + \Delta Y_c$$

Спосіб абсолютних різниць

Використовується у моделях
мультиплікативних
та змішаних типу
 $Y = a (b-c)$

Перший етап. Для застосування способу абсолютних різниць необхідно формулу розрахунку результативного показника представити у тій послідовності, яка відповідає черговості замін, і визначити базисний рівень результативного показника:

$$Y_0 = a_0 \times b_0 \times c_0$$

Другий етап. Визначають абсолютні відхилення за кожним факторним показником:

$$\Delta a = a_1 - a_0 ; \quad \Delta b = b_1 - b_0 ; \quad \Delta c = c_1 - c_0$$

Третій етап. Розраховують зміну величини результативного показника за рахунок зміни кожного фактора:

$$\Delta Y_a = \Delta a \times b_0 \times c_0 ;$$

$$\Delta Y_b = a_1 \times \Delta b \times c_0 ;$$

$$\Delta Y_c = a_1 \times b_1 \times \Delta c$$

Четвертий етап. Для перевірки правильності розрахунків обчислюють баланс відхилень:

$$Y_1 - Y_0 = \Delta Y_a + \Delta Y_b + \Delta Y_c$$

Спосіб відносних різниць

Використовується у моделях
мультиплікативних
та *змішаних типу*

$$Y = a (b-c)$$

Перший етап. Формулу розрахунку результативного показника необхідно представити у тій послідовності, яка відповідає черговості заміни, і визначити базисний рівень результативного показника:

$$Y_0 = a_0 \times b_0 \times c_0$$

Другий етап. Розраховують відносні відхилення кожного факторного показника:

$$\Delta a\% = \frac{a_1}{a_0} \times 100 - 100; \quad \Delta b\% = \frac{b_1}{b_0} \times 100 - 100; \quad \Delta c\% = \frac{c_1}{c_0} \times 100 - 100$$

Третій етап. Для розрахунку впливу першого фактора необхідно базисне значення результативного показника помножити на відносний приріст першого фактора, що виражений у відсотках:

$$\Delta Y_a = \frac{Y_0 \times \Delta a\%}{100}$$

Для того, щоб розрахувати вплив другого фактора, необхідно до базисної величини результативного показника додати (відняти) зміну його за рахунок першого фактора, а потім отриману суму помножити на відносний приріст другого фактора у відсотках:

$$\Delta Y_b = \frac{(Y_0 + \Delta Y_a) \times \Delta b\%}{100}$$

$$\Delta Y_c = \frac{(Y_0 + \Delta Y_a + \Delta Y_b) \times \Delta c\%}{100}$$

Четвертий етап. Перевіряють правильність проведених розрахунків – баланс відхилень:

$$Y_1 - Y_0 = \Delta Y_a + \Delta Y_b + \Delta Y_c$$

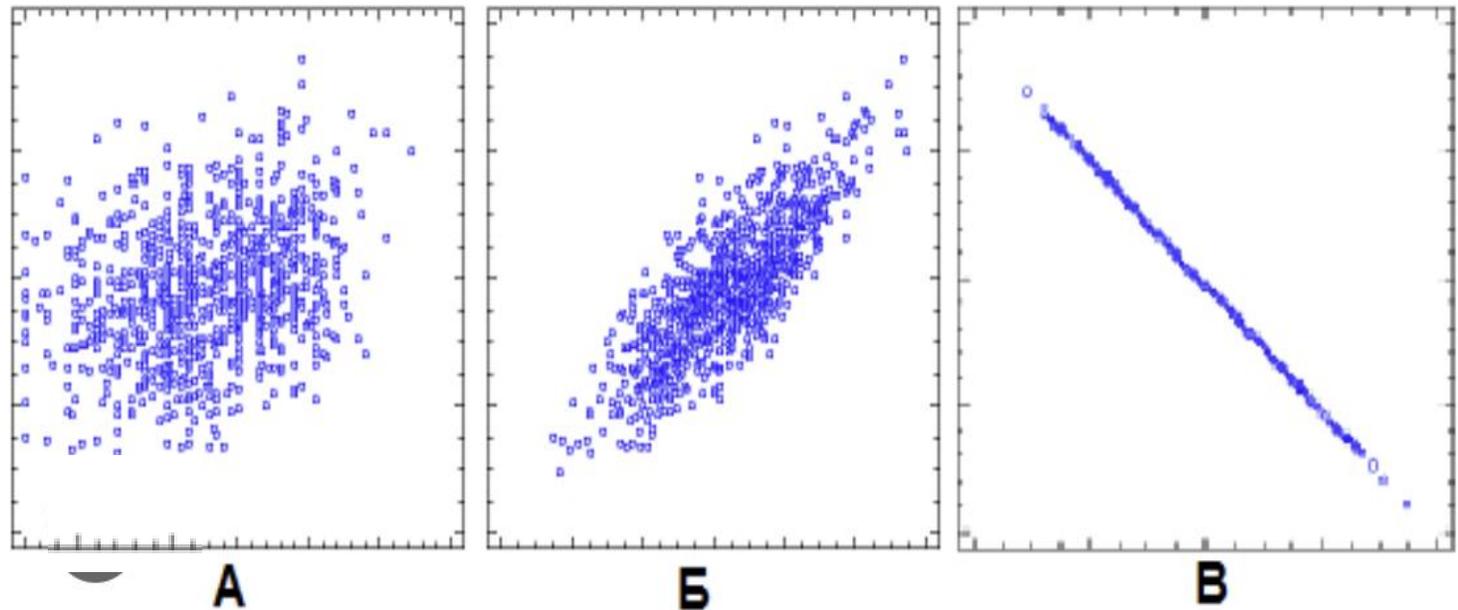
Таблиця 1. Дані для факторного аналізу обсягу валової продукції

№ з/п	Показник	Одиниці виміру	Умовне позначення	Базисний період	Звітний період
1	Валова продукція	тис. грн.	ВП	2000	2800
2	Середньоспискова чисельність робітників	чол.	ЧР	100	95
3	Кількість відпрацьованих днів одним робітником	дні	Д	250	252
4	Середня тривалість робочого дня	год.	Т	8	7
5	Середньогодинний виробіток	грн.	ГВ	10	13

3. Основи кореляційно-регресійного аналізу

Кореляційно-регресійний аналіз - це аналітичний метод, який дозволяє визначити, чи існує зв'язок між показниками, наскільки він сильний, та як один показник впливає на інший у числовому еквіваленті.

- **Кореляція** - відповідає на питання: «Чи пов'язані ці змінні?»
- **Регресія** - відповідає на питання: «Як саме зміниться результат, якщо ми змінимо фактор?»

Кореляційний аналіз

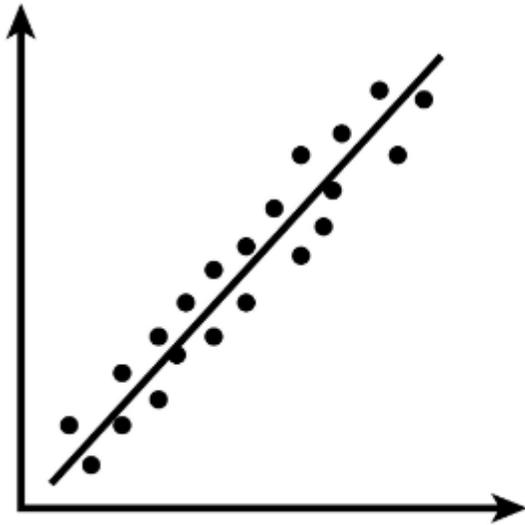
Досліджує взаємозалежність між двома (або більше) випадковими величинами.

Коефіцієнт кореляції Пірсона (r) - це показник, який вимірює силу та напрямок лінійного взаємозв'язку між двома кількісними змінними. Він коливається в межах від **-1 до +1**.

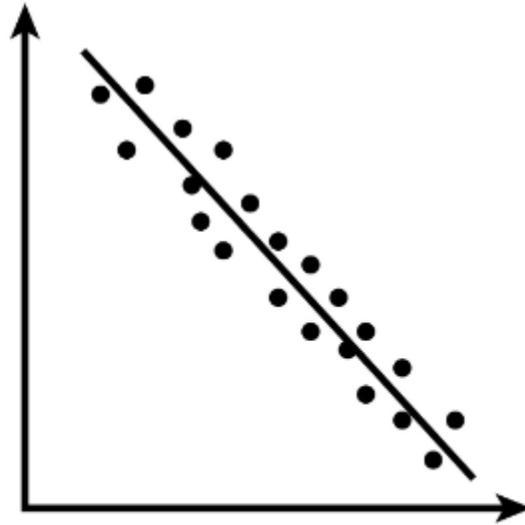
Значення r	Інтерпретація
+1	Повний прямий зв'язок (одна величина зростає, інша теж)
-1	Повний зворотний зв'язок (одна зростає, інша падає)
0	Лінійний зв'язок відсутній
0.1 – 0.3	Слабкий зв'язок
0.5 – 0.7	Помірний зв'язок
> 0.9	Дуже сильний зв'язок

$$r_{xy} = \frac{\text{COV}(x, y)}{\sigma_x \sigma_y}$$

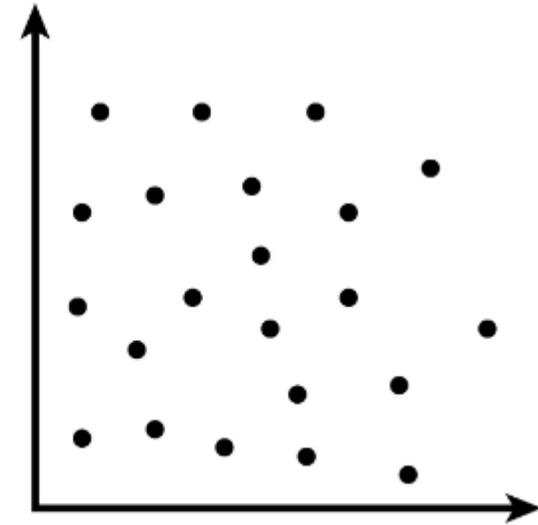
Positive
Correlation

Negative
Correlation

No
Correlation

Регресійний аналіз

Використовується для побудови математичної моделі, яка описує залежність.
Найпростіша форма - **парна лінійна регресія**:

$$y = a + bx$$

- y - залежна змінна (результат, наприклад, обсяг продажів);
- x - незалежна змінна (фактор, наприклад, витрати на рекламу);
- a - вільний член (значення y , якщо $x = 0$);
- b - коефіцієнт регресії (показує, на скільки одиниць зміниться y при зміні x на одиницю).

Оцінка значущості моделі (F-критерій Фішера)

Цей етап дає відповідь на питання: "Чи взагалі наше рівняння працює, чи це просто набір випадкових чисел?".

Етап 1. Таблиця «Регресійна статистика» (Regression Statistics)

Оцінка загальної якості моделі.

- **R-квадрат (R^2):** Найголовніший показник. Якщо він, наприклад, **0.85**, це означає, що ваша модель пояснює 85% змін результату. Для бізнесу показник вище 0.7 вважається дуже хорошим.
- **Стандартна помилка:** Показує середнє відхилення фактичних значень від лінії регресії. Якщо ви прогнозуєте продажі в гривнях, то помилка теж буде в гривнях.

Етап 2. Таблиця «Дисперсійний аналіз» (ANOVA)

Відбувається Перевірка адекватності за F-критерієм.

- Якщо **Значущість $F < 0.05$** , модель адекватна (зв'язок не випадковий).
- Якщо більше 0.05 — модель вважається статистично ненадійною, і використовувати її для прогнозів не можна.

Етап 3. Таблиця коефіцієнтів

Тут ми дивимось на параметри самого рівняння $y = a + bx$.

- **Коефіцієнти (Coefficients):**

- *Y-перетин (Intercept)* — це параметр a .

- *Змінна $X1$* — це параметр b (нахил). Якщо він дорівнює 10.5, то при зростанні витрат на рекламу на 1 грн, продажі зростуть на 10.5 грн.

- **P-значення (P-value):** Перевірка значущості кожного окремого фактора (t-тест). Якщо ви ввели кілька факторів, дивіться на P-value для кожного. Якщо у якогось фактора він > 0.05 , цей фактор «випадковий», він не впливає на результат і його краще видалити з моделі.

Побудова графіку залишків (Residual Plot)

При запуску регресії в Excel обов'язково поставте галочку навпроти пункту «Графік залишків» (Residual Plots).

- Якщо точки на графіку розкидані хаотично навколо горизонтальної лінії нуля — **модель адекватна**.
- Якщо точки вишикувалися в дугу або лійку — **модель неадекватна** (зв'язок між даними складніший, ніж просто пряма лінія).

Алгоритм «Швидкої перевірки»

- 1. Significance F < 0.05?** (Так → йдемо далі).
- 2. R-squared > 0.5?** (Так → модель має практичну цінність).
- 3. P-value для X < 0.05?** (Так → цей фактор дійсно впливає на результат).

Завантаження надбудови "Пакет аналізу" в Excel

<https://surl.li/ksefaf>

Дякую за увагу!

